

חטא מרים ועונשה - לאור הסוגיא במסכת ערכין

הקדמה

בפרשת בהעלותך (במדבר יב, א-טז) מספרת התורה שמרים דיברה במשה רבנו, ונענשה בצרעת.
בעקבות זאת חוזרת התורה ומזהירה בפרשת כי תצא: "השמר בנגע הצרעת... זכור את אשר עשה ד' אלוקיך למרים..." (דברים כד, ח-ט). ופירש רש"י שם: "אם באת להיזהר שלא תלקה בצרעת אל תספר לשון הרע. זכור העשוי למרים, שדיברה באחיה ולקתה בנגעים".
וכן אמרו חז"ל במדרשים רבים שצרעת באה על לשון הרע, והוכיחו דבריהם מצרעתה של מרים¹.

א. מדוע לא הוכיחה הגמרא שנגעים באים על לשון הרע ממרים?

בגמרא בערכין (טו ע"ב) אמר ר' יוחנן משום ר' יוסי בן זימרא: "כל המספר לשון הרע נגעים באים עליו". אך הוא לא הוכיח את דבריו מצרעתה של מרים, אלא: "שנאמר: 'מלשני בסתר רעהו אותו אצמית' (תהלים קא, ה), וכתוב: 'לצמיתות' (ויקרא כה, כג), ומתרגמיהן: 'לחלוטין', ותנן: 'אין בין מצורע מוסגר למצורע מוחלט אלא פריעה ופרימה'".

בהמשך הסוגיא (טז ע"א) הוכיח גם ר' שמואל בר נחמני בשם ר' יונתן שצרעת באה על לשון הרע מאותו פסוק בתהלים ולא ממעשה מרים.

נשאלת השאלה: מדוע הוכיחו ר' יוסי בן זימרא ור' שמואל בר נחמני את דבריהם מכח דרשה שאינה פשוטה כלל ועיקר, המסתמכת על פסוק **בתהלים**, **תרגום של פסוק אחר** - בתורה - **ולשון תרגום במשנה**, ולא הוכיחו את דבריהם בפשטות מהמסופר בתורה על צרעתה של מרים, וכפי שהתורה עצמה הוכיחה בפרשת כי תצא!

שאלה זו כבר שאלו רבותינו הראשונים, וזו לשון ה"שיטה מקובצת"²:
"הקשה הר"ר אלחנן: למה ליה לאתויי האי קרא דאינו מפורש בהדיא, ולא מייתי

¹ תורת כהנים מצורע פרשתא ה, סיפרי דברים ערה, אבות דרבי נתן ט, ב, ויקרא רבה טז, א; יז, ג. במדבר רבה ז, ה, דברים רבה ו, ח-ט, תנחומא מצורע ד, זהר בלק דף רז, ועיין עוד ברש"י שמות ד, ו.

האי קרא: 'זכור את אשר עשה ד' אלקיך למרים', ודרשינן בסיפרי: 'אם באת להזהר שלא תלקה בצרעת - אל תספר לשון הרע, זכור הנעשה במרים שדיברה באחיה³? ודסמכיה לקרא ד'השמר בנגע הצרעת' הוא דדרשי הכי".

1. תירוץ רבי אלחנן: ניתן לדחות את הלימוד ממרים מעונש המרגלים

תירץ רבי אלחנן: "ויש לומר: דליכא למילף כולי האי, דמצינו מרגלים שלא לקו בצרעת, אלמא דשאר מיני עונשין יש בלשון הרע. אבל קרא ד'אותו אצמית' משמע דזהו עונשו".

תרגום תירוץ רבי אלחנן: "ויש לומר: שאין ללמוד כל כך ממעשה מרים, שהרי המרגלים גם כן דברו לשון הרע ולא לקו בצרעת, עולה אם כן שיש עונשים נוספים על לשון הרע. אבל מהפסוק 'אותו אצמית' משמע שזהו העונש של המדבר לשון הרע".

א. שאלה על דברי רבי אלחנן

דברי רבי אלחנן קשים, שכן אם ממעשה המרגלים מוכח שיש עוד עונשים על לשון הרע, אם כן כיצד הוכיחו מהפסוק בתהלים שעונשו של לשון הרע הוא דווקא צרעת? והרי המרגלים נענשו בעונש אחר! אכן הקשה בספר "מעשה חושב"⁴: "איני מבין תירוץ. דאם בהא דמרגלים שלא לקו בצרעת תהא סתירה על הלימוד ממרים - תהא נמי סתירה על הלימוד מדכתיב: 'מלשני באתר רעהו אותו אצמית', דהא חזינן דמרגלים לא כן היה! אלא דבאמת לא תקשי ממרגלים, דקים להו בדרבה מינה - במיתה במגפה"⁵! כלומר: המרגלים נענשו בעונש חמור יותר מאשר צרעת: במיתה!

ב. הסבר דברי רבי אלחנן

נראה לתרץ את דברי רבי אלחנן שהגמרא לא הביאה ראיה ממרים, מפני שאפשר היה לדחות ולומר שעונשה של מרים היה **חריג**, ואין ללמוד ממנו שכל המדברים לשון הרע נענשים בצרעת, או שרוב המספרים לשון הרע נענשים בצרעת, שהרי במקום אחר בתורה עצמה - במרגלים - מצאנו עונש אחר למי שסיפר לשון

² הנדפס על גליון הגמרא בערכין דף טז ע"א [וכאן מועתק מה"שיטה מקובצת" שנדפס מחדש בהוצאת "כנסת ראשונים" (בני ברק תשל"ו) עם תקונים].

³ יש לציין שבספרי לפנינו ליתא לשון זו, אבל זו לשונו של רש"י שם, והובאה לעיל.

⁴ על מסכת ערכין דף טז ע"א לג"מ משה בצלאל לוריא (מחבר הספר "נהור שרגא" על מסכת יבמות וספרים נוספים), ורשא תרנ"ה.

⁵ במדבר יד, לו. ומצורע חשוב כמת (נדרים סד, ע"ב), והם מתו ממש.

הרע⁶. אבל מהפסוק בתהלים מוכח שצרת היא העונש המגיע **בדרך כלל** למו שמספר לשון הרע, וממילא יוצא שעונשם של המרגלים היה חריג⁷.

ג. שאלה נוספת על דברי רבי אלחנן

אבל עדיין יש לשאול: הרי התורה כן הביאה ראייה ממרים בפרשת כי תצא, כמו שכתב רבי אלחנן בשאלתו, ואם כן התורה לימדה אותנו שאין לדחות את הראייה ממרים!

ד. הסבר דברי רבי אלחנן

יש לומר שגם בפרשת כי תצא לא נאמר שממרים יש הוכחה **שכל** המספר לשון הרע נענש בצרעת, או שרוב המספרים לשון הרע נענשים בצרעת. אלא נאמר רק **שאפשר** שהמדבר לשון הרע יענש בצרעת, ולכן: "אם באת להיזהר שלא תלקה בצרעת אל תספר לשון הרע"⁸ - אף פעם, שהרי יש מקרים שבהם נענשים בצרעת, "זכור העשוי למרים שדיברה באחיה ולקתה בנגעים". ואילו הגמרא רצתה להוכיח שכל המספר לשון הרע נענש בצרעת, או שרוב המספרים לשון הרע נענשים בצרעת, ולכן הביאה את הפסוק מתהלים "מלשני בסתר רעהו אותו אצמית".

2. תירוץ ה"שאלת שלום":

ניתן לדחות שמרים נענשה מפני שדיברה במשה

ה"שאלת שלום" על השאלות⁹ תירץ באופן אחר שאלה זו: "ואולי לא רצה לאתוויי ראייה מהכא [ממרים], דיש לדחות **דשאני משה**, דרב גובריה - עיין ע"ז ח ע"א - ולא ילפינן מיניה בהוצאת שם רע על שאר בני אדם. הילכך עדיפא ליה לאתוויי קרא דתהלים, ואיירי בכל בני אדם"¹⁰.

⁶ ורבי אלחנן הבין שאף על פי שהמרגלים נענשו בעונש חמור יותר אפשר להענש גם בעונש קל יותר ועיין בהערה הבאה.

⁷ אפשר שהמרגלים נענשו בחומרה רבה כל כך בגלל מעלתה של ארץ ישראל, אבל מהגמרא במסכת ערכין (טו ע"א) לא משמע כך, שכן אמרו שם: "יומה המוציא שם רע על עצים ואבנים כך, המוציא שם רע על חברו על אחת כמה וכמה" (ועיין שם בפירוש "מעשה חושב"). עונשם מתבאר על פי הנאמר במסקנת הגמרא שם, שאהנו מעשיהם, וכפי שיתבאר בסמוך, וכיון שיותר מהרגיל, לכן מתו. ⁸ לשון רש"י בפרשת כי תצא כד, ט.

⁹ "שאלת שלום" לרבי ישעיה פיק ברלין (מבעלי מסורת הש"ס) לשאלות פרשת מצורע שאלתא פ"ח אות קד במהדורה שעם פירוש "העמק שאלה" לנצי"ב (ובמהדורות אחרות הוא באות צג).

¹⁰ כעין זה כתב בדרשות "אגודת אזור" לרבי משה ברבי אליעזר יעבץ, ביאליסטוק תקפ"ד. יש להקשות על תירוץ זה, האומר שחטא מרים חמור מלשון הרע רגיל, ממה שאמרו בספרי כי תצא (ערה): "והלא דברים קל וחומר: ומה מרים שלא דברה אלא שלא בפניו של משה, ולהנייתו של

כלומר: את הראיה ממרים ניתן לדחות שאולי מרים נענשה בעונש כל כך חמור בגלל מעלתו העצומה של משה רבנו, שהקב"ה תבע את עלבונו, ולכן למדה הגמרא מהפסוק בתהלים.

א. תירוץ דומה לתירוץ ה"שאלת שלום"

על פי דרכו של ה"שאלת שלום" נראה לתרץ באופן דומה שאפשר היה לדחות ולומר שמרים נענשה [לא מפני שדברה על משה, אלא] בגלל מעלתה היא - שהקב"ה מדקדק עם צדיקיו כחוט השערה¹¹, ולכן לא רצו להביא ממנה ראייה.

ב. שאלה על שני התירוצים

אבל קשה על שני התירוצים הללו שהרי התורה בפרשת כי תצא כן הביאה ראייה ממרים, ולכאורה היא לימדה אותנו בזה שהדחיות אינן נכונות! לכאורה ניתן לתרץ גם כאן כמו שתירצנו את רבי אלחנן שהתורה לא אמרה שכל המספר לשון הרע נענש בצרעת, אלא רק שאפשר שהמדבר לשון הרע יענש בצרעת כמו שנענשה מרים.

אבל נראה שקשה לומר כך בדעת ה"שאלת שלום", שהרי כתב: "שאני משה, דרב גובריה", דהיינו רק מי שמדבר על משה נענש בצרעת, ומהתורה נראה שהיא מזהירה באופן כללי: "אם באת להיזהר שלא תלקה בצרעת - אל תספר לשון הרע", ולא משמע שרק המדבר על משה רבנו נענש בצרעת!

משה, ולשבחו של מקום, ולבנינו של עולם כך נענשה - המדבר בגנותו של חבריו ברבים על אחת כמה וכמה". בדומה לכך אמרו גם הספרי (דברים פיסקא א), הרמב"ם (בסוף הלכות טומאת צרעת) והרמב"ן (בפירושו לדברים כד, ט) שחטא מרים היה קל יותר מלשון הרע רגיל, ואילו לתירוץ זה חטא מרים היה חמור יותר, וכיצד עשו ממנו קל וחומר?
תירץ אחי הרב יגאל שליט"א שה"שאלת שלום" כתב שהגמרא שרצתה להוכיח שעל כל לשון הרע יש צרעת לא יכלה להוכיח ממרים מפני שיש בה צד חמור - מעלת משה רבנו - ואפשר שחומרא זו גרמה לצרעת. אך לעומת זאת הספרי והראשונים שבעקבותיו, שלא באו ללמוד דין מכח הק"ו, אלא להדגיש את חומרתו של דין ידוע, מספיק להם שמצאו קולא במקרה של מרים לעומת מקרים אחרים, כדי להזהיר שלא לעבור על הדין הידוע. ואף על פי שיש גם חומרא במעשה מרים, מי ערב לחוטא שדווקא אותה חומרא היא שגרמה לצרעתה של מרים, והוא - החוטא - לא יענש? אולי לא אותה החומרא גרמה! כל עוד שאין החוטא בטוח שאותה חומרא גרמה לצרעתה של מרים עליו להזהר! (ועיין לקמן בהערה 22 ב).

¹¹ ב"בא קמא נ ע"א ויבמות קא ע"ב, ושם כתוב: "סביביו", אבל ב"תורת חיים" בב"ק שם כתוב: "צדיקיו" וב"מסילת ישרים" פ"ד כתוב: "חסידיו". יש לציין שמהדוגמאות המובאות ב"מסילת ישרים" נראה שהצדיק נענש בעונש חמור יותר מהאדם הרגיל, וכן נראה מה"תורת חיים" בב"ק שם ומה"ערוך לנר" ביבמות שם, ולא רק שהצדיק נענש מהר יותר כפי שכתב ה"תולדות אדם" לספרי דברים פיסקא א אות ז.

ג. הסבר דברי ה"שאלת שלום"

אולי ניתן לומר שה"שאלת שלום" באומרו "שאני משה" לא התכוון רק למשה, אלא לכל גדול בדורו, שהרי אמרו חז"ל (ראש השנה כה ע"ב): "ירובעל בדורו - כמשה בדורו, בן בדורו - כאהרן בדורו, יפתח בדורו - כשמואל בדורו"¹², ולכן הזהירה התורה באופן כללי, ואילו הגמרא רצתה להדגיש שגם המספר על אדם פשוט לוקה בצרעת¹³.

עוד אפשר לומר שה"שאלת שלום", **שלא הקשה מהפסוקים בפרשת כי תצא** אלא רק מהפסוקים בפרשת בהעלותך, למד את הפסוקים בפרשת כי תצא לא כמו רש"י והספרי, אלא כמו שביארוהו הרשב"ם ו"דעת זקנים מבעלי התוספות" שם, שהפסוק לא בא לומר שלא לדבר לשון הרע, אלא שלא להימנע מלשלח אל מחוץ למחנה את המצורע כשם ששילחו את מרים אל מחוץ למחנה (עיין שם בפירושים), ולכן לא קשה מהפסוקים בפרשת כי תצא¹⁴. אמנם תירוץ זה אינו מרווח, כי לפיו יוצא שהגמרא אינה מבארת את הפסוק כמו הספרי¹⁵.

ד. הסבר התירוץ הדומה ל"שאלת שלום"

לתירוץ שאמרנו על פי דרכו של ה"שאלת שלום" שמרים נענשה בצרעת למעלתה, מפני שהקב"ה מדקדק עם צדיקיו כחוט השערה, ניתן להסביר את הפסוקים בפרשת כי תצא שהם מזהירים באופן כללי, אף על פי שמרים נענשה בצרעת רק למעלתה, כיון שהאדם אינו יודע את מדרגתו, וכתב הרמב"ם בהלכות תשובה (פ"ג סוף ה"ב): "ואין שוקלין אלא בדעתו של א-ל דעות, והוא היודע היאך עורכין הזכויות כנגד העוונות".

¹² ורש"י הביא גמרא זו לא רק לגבי גדול הדור, אלא גם לגבי בית דין של שלושה (דברים יט, יז - הערת אחי הרב יגאל שליט"א).

ועיין בדברים רבה ו, ט: "שכל מי שמגיס את לבו לדבר בגדול ממנו - גורם לעצמו שיקרבו בו את הנגעים. ואם אין אתה מאמין - הרי מרים הצדקת סימן לכל בעלי לשון הרע".

¹³ ועיין בלשון הרמב"ם בסוף הלכות טומאת צרעת.
¹⁴ אבל בדעת רבי אלחנן שהקשה מהפסוקים בפרשת כי תצא ומהספרי שם, וגם בתירוץ לא כתב שיש להסביר אחרת את הפסוקים שם, אי אפשר לתרץ כך.

¹⁵ עיין בדרשות "אגודת אזור" הני"ל בהערה 10 שכתב שתירוץ זה אינו מתאים לרש"י בפרשת כי תצא. ובן אחי, הרב ישי נ"י, תירץ שאפשר שהגמרא אינה חולקת על הספרי, אלא שחששה גם להסבר שנאמר על ידי הרשב"ם ו"דעת זקנים מבעלי התוספות", ולכן לא הביאה ראייה מהפסוק בפרשת כי תצא.

3. תירוץ האחרונים: מרים היתה "רק" מצורע מוסגר

הסבר אחר כתבו ה"פורת יוסף" וה"מראה כהן" בהסכמתם לספר "שמירת הלשון": "הא דהוצרכו ללמוד בש"ס דנגעים באים על לשון הרע מקרא דדברי קבלה, דכתיב: 'מלשני בסתר רעהו אותו אצמית', יש לומר דאי מסמוכין וממרים - אפשר דלא הוה ידעינן רק דעונשו של בעל לשון הרע במצורע מוסגר לבד, כמו במרים, דכתיב: 'ותסגר מרים' (במדבר יב, טו), ומקרא ד'אותו אצמית' הרי ילפינן דעונשו גם במוחלט, כדיליף שם". כעין זה כתבו אחרונים נוספים¹⁶.

לפי תירוצם מובן מדוע התורה הוכיחה ממרים - שכן ממרים ישנה הוכחה טובה לכך שהמספר לשון הרע נענש בצרעת. אבל חז"ל רצו ללמדנו שלפעמים עונש המספר לשון הרע חמור מעונשה של מרים, ולכן הביאו ראייה **זווקא מהפסוק בתהלים**, כיון ש**רק ממנו** למדים שעונש המספר לשון הרע הוא להיות מצורע מוחלט.

אבל יש לשאול על דבריהם: מדוע מרים לא נענשה להיות מצורעת מוחלטת, אלא "רק" מוסגרת?

עיין בספר "שמירת הלשון" (ח"ב פי"ח ופ"כ), שתירץ שתפילתו של משה הועילה לה, שהיא לא תהיה מצורעת מוחלטת, אלא "רק" מוסגרת¹⁷.

4. תירוץ הנצי"ב: מרים אינה מהווה דוגמא טובה לפי מסקנת הגמרא

בהמשך הסוגיא במסכת ערכין (טז ע"א) הקשתה הגמרא על דברי רבי שמואל בר נחמני שאמר שנגעים באים על לשון הרע מדברי רבי ענני בר ששון שאמר שמעילו של הכהן הגדול מכפר על לשון הרע, ותירצה: "לא קשיא: הא דאהנו מעשיו, הא דלא אהנו מעשיו. אי אהנו מעשיו - אתו נגעים עליה, אי לא אהנו מעשיו - מעיל מכפר". ופירש רש"י: "אהנו מעשיו - שנתקוטטו על ידו".

לפי זה ניתן לתרץ באופן אחר מדוע לא הוכיחה הגמרא שנגעים באים על לשון הרע ממרים. שכן לפי מסקנת הסוגיא עולה שרק על לשון הרע כזו שנתקוטטו על ידה באים נגעים. וכיון שבמקרה של מרים לא נתקוטטו על ידה, אדרבה, התורה הדגישה: "והאיש משה ענו מאד מכל האדם אשר על פני האדמה" (במדבר יב, ג), וביאר הרמב"ן: "כי הוא לא יענה על ריב לעולם, אף אם ידע" - הרי אין מקרה זה

¹⁶ הרמ"ז מביאליסטוק ב"אגודת אזוב" (הנ"ל בהערה 10) ו"מעשה חושב" על מסכת ערכין טו ע"ב (הנ"ל בהערה 4).

¹⁷ ועיין עוד בסמוך, שלפי מסקנת הגמרא הקושיא מתהפכת (ודברי ה"שמירת הלשון" הם למסקנת הגמרא, ולפי תירוצו עיין שם).

עוד אפשר לשאול מדוע התורה הביאה ראייה ממרים, שנענשה בעונש "קל"? ויש לומר שהתורה רצתה לצייר ציור מוחשי, עיין לקמן פי"ב סוף סעיף 1.

מהווה ראייה לדברי רבי יוסי בן זמרא ורבי שמואל בר נחמני שנגעים באים על לשון הרע, ולכן הם לא הביאו ממנו ראייה!
 וכן כתב הנצי"ב בביאורו "העמק שאלה" על השאלות (שאלתא פח אות כז): "יש לומר הטעם שלא הביא הקרא דמרים, משום דבלא אהנו מעשיו אינו נענש בצרעת, כמבואר להלן, ...ואם כן אין ראייה מהאי קרא כל כך".
 מדוע התורה כן הביאה ראייה ממרים יבואר בהמשך.

ב. מדוע נצטרעה מרים לפי מסקנת הגמרא?

לפי מסקנת הסוגיא שרק כשאהנו מעשיו - נתקוטטו על ידו - נענשים בצרעת, קשה: מדוע נענשה מרים? והרי לא נתקוטטו על ידה!¹⁸

1. תירוץ "שמירת הלשון": מרים נענשה מפני שדיברה במשה

לפי מה שכתב ה"שאלת שלום" על הקושיא הראשונה - מדוע לא הוכיחה הגמרא שנגעים באים על לשון הרע ממרים - מפני ש"שאני משה דרב גובריה", יש ליישב גם שאלה זו. שכן אף על פי שבדרך כלל נגעים באים רק כשנתקוטטו על ידו, "שאני משה דרב גובריה", ונגעים באו על מי שדיבר עליו לשון הרע, אף על פי שלא נתקוטטו על ידו!

וכן כתב ב"שמירת הלשון"¹⁹: "שמרים נענשה בצרעת בעבור שדיברה שלא כהוגן על משה רבנו ע"ה... שהלשון הרע שהוא על אדון הנביאים²⁰ חמור טפי, ולא מתכפר... כי אם בנגעים"²¹.

¹⁸ שאלה זו שאלו ה"שאלת שלום" (הנ"ל בהערה 9) אות קה והנצי"ב ב"העמק שאלה", וה"אגודת אזוב" (הנ"ל בהערה 10) ועוד ספרים המובאים לקמן.

¹⁹ חלק ב סוף פ"כ (וכן כתב הרמ"ז מביאליסטוק הנ"ל בהערה 10).

²⁰ מכאן נראה שמרים נענשה דווקא מפני שדיברה במשה רבנו, אדון הנביאים, ולא כמו שתירצנו לעיל בפ"א סעיף 2 את ה"שאלת שלום" שהוא הדין לכל גדול בדורו!

אבל עיין בסמוך, ש"שמירת הלשון" הביא ראייה לדבריו גם ממה שדיברו באהרן, ואם כן אפשר שהוא הדין לכל גדול בדורו, וכמו שכתבנו שם מהגמרא במסכת ראש השנה ורש"י על התורה והמדרש בדברים רבה ו, ט. ועיין גם בדברי ה"עלי באר" (הרב שלמה רוזנר, ירושלים תשנ"ח) על ה"חפץ חיים" הלכות איסורי רכילות כלל א סעיף א.

²¹ א. עיין שם בתחילת הפרק, שמוכח שזו הקושיא שעליה בא לענות בדבריו המובאים בסוף הפרק (ועיין שם בדבריו שסיכם את היוצא מהסוגיא לגבי כפרת המעיל והקטרת, ובגוף המאמר לא הבאתים, מפני שהנצי"ב המובא לקמן סעיף 3 דיבר על המעיל, ולא על הקטרת, ולא רציתי שהקורא יתבלבל בדברים).

ב. עיין לעיל בהערה 10 וכאן השאלה קשה יותר, שכן למסקנת הגמרא אין עונש צרעת במקרה שלא אהנו מעשיו, מלבד המקרה של מרים, וכיצד למד הספרי קל וחומר ממרים?

והוסיף "שמירת הלשון" שיש ראייה לתירוץ זה מהמסופר בפרשת קרח שבני ישראל שאמרו למשה ולאהרן "אתם המתם את עם ד'" (במדבר יז, ו) נענשו במיתה (שם י-טו). ושאל ה"שמירת הלשון" שבגמרא נאמר שעל לשון הרע נענשים בצרעת, ומדוע בני ישראל נענשו כאן במיתה? ותירץ שמפני שהם דיברו על משה ועל אהרן, קדושי ד', נענשו בצורה חמורה יותר²².

א. תירוץ דומה לתירוץ "שמירת הלשון"

ניתן לתרץ תירוץ נוסף, שמרים נענשה מפני שהקב"ה מדקדק עם צדיקיו כחוט השערה, ולכן אף על פי שבדרך כלל נגעים באים רק כשנתקוטטו על ידו, מכל מקום מרים, לגודל מעלתה, נענשה אף על פי שלא נתקוטטו על ידה.

ב. מדוע הביאה התורה ראייה ממרים שהמספר לשון הרע נענש בצרעת?

לפי תירוץ אלו, למסקנת הגמרא מובן יותר מדוע הביאה התורה ראייה ממרים שהמספר לשון הרע נענש בצרעת, שכן במקרים רבים מגיע עונש צרעת למספר לשון הרע - בכל מקרה שאהנו מעשיו!
ואף על פי שמרים לא אהנו מעשיה, ועונשה נבע מסיבות אחרות, מכל מקום התורה רצתה לצייר ציור חי ומוחשי של אדם שסיפר לשון הרע ונענש בצרעת, כדי לקבוע בנו יותר את חומרת חטא לשון הרע, וכמו שאמרו חז"ל במדרש²³ שהדוגמא

ויש לומר שהספרי כתב בקל וחומר: "המדבר בגנותו של חברו ברבים על אחת כמה וכמה", ומקרה כזה של "המדבר בגנותו של חברו ברבים" קרוב לוודאי שיגיע לידי אהנו מעשיו. ואף על פי שבגמרא שם נאמר שיש פרהסיא שלא אהנו מעשיו - קרוב לוודאי שיגיע לאהנו מעשיו.
ועיין עוד ב"שמירת הלשון" בשער התבונה פי"ב, שם כתוב כעין הק"ו של הספרי בדברים (פיסקא א), למרות שבח"ב פ"כ המצוטט בגוף המאמר כתב שמרים נענשה למעלת משה רבנו.
²² א. יש להעיר ש"שמירת הלשון" הוסיף שמפני שאמרו למשה ולאהרן: "אתם המתם את עם ד'" "אם כן לדבריהם נתחייבו מיתה בידי שמים ח"ו, ועל כן נגזר על המדברים שימותו במגפה, שהוא חמור הרבה מעונש נגעים", ולפי זה לא בגלל מעלת משה ואהרן נענשו כך, אלא מפני שלדבריהם נתחייבו ח"ו משה ואהרן מיתה, ואם כן כיצד קישר "שמירת הלשון" בין אותו מעשה ומעשה מרים? צריך לומר שכיון שאמרו כן על משה ואהרן נענשו כל כך, ולא על עצם אמירה כזו כלפי אדם מישראל.

ב. עיין לעיל פ"א סעיף 1 שהמרגלים כן נענשו במיתה. ועיין מה שכתבתי שם בהערה 7.
²³ עיין תורת כהנים ורש"י ריש פרשת אחרי מות ו"אמונות ודעות" לרס"ג מאמר שלישי סעיף ו' (עמ' קל במהדורת הרב קפאח).

המוחשית מזרזת את האדם להיזהר יותר מאשר האזהרה הכללית שלא מתלווה אליה דוגמא מוחשית²⁴.

2. תירוץ ה"חפץ חיים": מרים כן אהנו מעשיה

תירוץ אחר כתב ה"חפץ חיים"²⁵: "הגאון רבי ישעיה פיק הקשה בביאורו על שאילתות (י"שאילת שלום"²⁶) לפי תירוץ הגמרא 'הא דאהנו מעשיו' וכו' אמאי נענשה מרים בצרעת? הרי לא היתה קטטה על ידה! וזה אינו, **דלא בעינן קטטה רק ברכילות**, ששם רצון הרוכל הוא כדי לעורר מדנים בין שניהם, מה שאין כן לענין לשון הרע - רצון המספר הוא שיועיל סיפורו לענין שיסכים חברו לדבריו וידבר גם הוא עליו... ואם כן במרים מצינו: 'ותדבר מרים ואהרן במשה'... והועיל דיבורה בפני אהרן עד שגם אהרן התחיל לדבר כמותה... לכן נענשה"²⁷.

לפי ה"חפץ חיים" מובנת עוד יותר הוכחת התורה ממרים, שכן על כל לשון הרע שהשומע הסכים ודיבר גם הוא, כבר מגיע עונש צרעת! אבל יש להעיר שדברים אלו של ה"חפץ חיים" הינם מחודשים, וחולקים על דברי הנצי"ב וה"שאילת שלום", ולפיו דברי רש"י שאמר "נתקוטטו על ידו" מתיחסים דווקא לרכילות, ולא ללשון הרע, למרות שבסוגיא נאמר "לשון הרע". עוד יש לציין שבעל ה"חפץ חיים" עצמו, בספרו "שמירת הלשון" הנ"ל, שיצא לאור לאחר ספר ה"חפץ חיים"²⁸, תירץ, כאמור, אחרת: מרים נענשה אף על פי שלא אהנו מעשיה, בגלל מעלת משה רבנו. ואולי הוא חזר בו²⁹.

²⁴ יש להעיר שלפי האחרונים הנ"ל בפ"א סעיף 3 ניתן לכאורה לתרץ את הקושיא כיצד נענשה מרים בצרעת בלא שאהנו מעשיה - שאכן היא נענשה להיות "רק" מצורע מוסגר, ולא מצורע מוחלט, ואילו באהנו מעשיו נענש המספר להיות מצורע מוחלט.

אבל נראה שאי אפשר לתרץ כך. שהרי בלא אהנו מעשיו אמרה הגמרא שאינו נענש בצרעת כלל, אלא מתכפר על ידי המעיל (ועיין לעיל בהערה 22 א בסוגריים), ורק באהנו מעשיו נגעים באים עליו. ואם כן על כרחו צריך לומר שגם עונש מצורע מוסגר נגרם רק באהנו מעשיו, אלא שלא תמיד העונש הוא להיות מצורע מוסגר, אלא לפעמים העונש הוא להיות מצורע מוחלט, אבל שניהם רק באהנו מעשיו. ממילא אי אפשר לתרץ לפי דרכם בתירוץ הקושיא הראשונה את הקושיא הזו, שהרי מרים לא אהנו מעשיה, ולא היה לה להיענש בצרעת כלל.

²⁵ הלכות לשון הרע כלל ג ס"ו בבאר מים חיים ס"ק ו.

²⁶ עיין לעיל בהערה 19.

²⁷ כעין זה כתב גם רמ"ז מביאליסטוק בדרשות "אגודת אזוב" (הנ"ל בהערה 10).

²⁸ עיין בהקדמת ספר "שמירת הלשון" (תחילת עמ' ו) שם קורא ה"חפץ חיים" לספר "שמירת הלשון" "חלק שלישי" ולספר "חפץ חיים": "חלק ראשון ושני" (דהיינו ח"א: הלכות לשון הרע. ח"ב: הלכות רכילות). ועיין עוד בתאריכי ההסכמות לספרים "חפץ חיים" ו"שמירת הלשון": ל"חפץ חיים" - תרל"ב-תרל"ג, ול"שמירת הלשון" - תרל"ו. יש לציין שספר "שמירת הלשון" ח"ב יצא לאור רק בשנת תר"ע! כן כתוב בעמוד השער של הספר במהדרות "מישור" תשנ"א.

3. תירוץ הנצי"ב: עוונה של מרים נפקד מיד, ולכן לא הספיק המעיל לכפר

הנצי"ב לא סבר את חילוקו של ה"חפץ חיים" בין לשון הרע לרכילות, והתקשה גם הוא מדוע נענשה מרים בצרעת אף על פי שלא אהנו מעשיה. וזו לשונו ב"העמק שאלה" (לשאלתא פח אות כט): "ולא תקשה אם כן מרים... אמאי לא כיפר המעיל³⁰ - הא לא קשיא, דשאני מרים, שחרון אף ד' פקד עוונה תיכף שנאלה, עד שלא הספיק המעיל לכפר, שעדיין לא שימש אהרן מאז דיברו במשה עד שגער בהם ד' פתאום. אבל כל המדברים לשון הרע נפקדים אחר זמן בעונש הראוי, ועד כה המעיל מכפר אם לא אהנו מעשיהם"³¹.

בדברי הנצי"ב מונחת התבוננות חדשה בדברי הגמרא "אהנו מעשיו - אתו נגעים עליה, לא אהני מעשיו - מעיל מכפר": לא כמו שהבנו עד עתה שעל לשון הרע שלא אהנו מעשיו אין כלל עונש צרעת, אלא גם על לשון הרע שלא אהנו מעשיו ישנו עונש צרעת, אלא שבדרך כלל יש כח במעיל לכפר, ואילו אצל מרים - למעלתה או למעלת משה רבנו - לא האריך ד' אפו עד שיבוא אהרן ויכפר במעיל, ולכן נענשה בצרעת.

א. תירוץ דומה לתירוץ הנצי"ב

על פי דרכו של הנצי"ב - שבאופן עקרוני יש עונש צרעת על כל לשון הרע, אלא שבדרך כלל בלא אהנו מעשיו המעיל מכפר - תירץ אחי הרב יגאל שליט"א שאפשר

---

²⁹ עוד יש להעיר שתירוץ זה מתרץ רק את הקושיא השניה מדוע למסקנה נענשה מרים, אך אינו מתרץ את הקושיא הראשונה מדוע לא הוכיחה הגמרא ממרים, שהרי לפי תירוץ זה גם מרים אהנו מעשיה. לעומת זאת תירוץ "שמירת הלשון" שמרים נענשה בגלל מעלת משה רבנו מתרץ גם את הקושיא הראשונה בסוגיא מדוע הגמרא לא הוכיחה ממרים, כמו שכתב ה"שאלת שלום". אמנם על הקושיא הראשונה יכול ה"חפץ חיים" לתרץ כמו כל אחד מארבעת התירוצים שנאמרו בפ"א סעיפים 1-2-3, אך אינו יכול לאמץ את תירוץ הנצי"ב (פ"א סעיף 4) שהגמרא לא הוכיחה ממרים מפני שמהמשך הסוגיא מוכח שרשב"נ דיבר רק באהנו מעשיה, שכן לפי ה"חפץ חיים" גם מרים אהנו מעשיה.

ועיין עוד במה שהעירו ה"חלקת בנימין" (הרב בנימין כהן, ניו יורק תשנ"ג) ב"ביאורים" וה"שבילי חיים" (הרב משה קאופמן, בני ברק תשנ"ה) וה"עלי באר" (הרב שלמה רוזנר, ירושלים תשנ"ח) על דברי ה"חפץ חיים" הללו.

³⁰ עיין לעיל בסוף הערה 21 א בסוגריים.

³¹ כעין זה כתב גם ה"תולדות אדם" לספרי כי תצא סימן ער"ה ועיי"ש שביאר שזו כוונת הספרי באומרו "בדרך - בשעת טרופכם" - בשעת המסע, כשאהרן לא עבד, ולא היה כח במעילו לכפר. (ועיין גם בפירושו לספרי בהעלותך סימן קה אות ד עמ' קסג שדן על המעיל והקטרת עיין לעיל הערה 22 א בסוגריים).

לומר שכאן לא כיפר מעילו של אהרן, מפני שאהרן עצמו גם כן היה שותף לחטא, ו"אין קטגור נעשה סנגור" (ראש השנה כו ע"א), ולכן מרים נענשה³².

ב. מדוע הביאה התורה ראיה ממרים שהמספר לשון הרע נענש בצרעת?

לפי הנצי"ב והתירוץ שנאמר על פי דרכו גם כן מובנת מאד הוכחת התורה ממרים, שכן על כל לשון הרע יש באופן עקרוני עונש צרעת כמו אצל מרים, אלא שבתנאים מסוימים יש כפרה.

סיכום

נאמרו חמישה תירוצים על השאלה מדוע לא הוכיחה הגמרא שנגעים באים על לשון הרע מעונשה של מרים, וחמישה תירוצים על השאלה מדוע למסקנת הגמרא נענשה מרים בצרעת אף על פי שלא נתקוטטו על ידה.

א. על השאלה מדוע לא הוכיחה הגמרא ממרים נאמר:

1. ממרים אין ראיה מוחלטת, שכן המרגלים לא נענשו בצרעת (רבי אלחנן).
2. ממרים אין ראיה מוחלטת, שכן אפשר שנענשה מפני שדיברה במשה רבנו (ה"שאלת שלום").
3. ממרים אין ראיה מוחלטת, שכן אפשר שנענשה דווקא בגלל מעלתה.
4. הגמרא רצתה ללמד שחומרת העונש מגיעה עד כדי מצורע מוחלט, ואילו מרים היתה "רק" מצורע מוסגר (אחרונים רבים).
5. למסקנת הגמרא אין נגעים באים בדרך כלל אלא ב"אהנו מעשיו", ואילו אצל מרים "לא אהנו מעשיה", ואם כן המקרה שלה אינו מהווה הוכחה לנדון (הנצי"ב).

ב. על השאלה מדוע נענשה מרים אף על פי שלא נתקוטטו על ידה נאמר:

1. מרים נענשה מפני שדיברה על משה רבנו, ולשון הרע כזה הוא חמור יותר ("שמירת הלשון").
2. מרים נענשה בגלל מעלתה, והקב"ה מדקדק עם צדיקיו כחוט השערה.
3. כיון שאהרן קיבל את דבריה ודיבר גם הוא במשה, נחשבים דבריה "אהנו מעשיו" ("חפץ חיים").

³² יש להעיר על תירוץ הנצי"ב והתירוץ שבעקבותיו מדברי הספרי זוטא בפרשת בהעלותך (יב, ט), שם נאמר: "ואף אהרן היה ראוי לכך [להיענש בצרעת], לכך נאמר: 'בם', אלא שהיה לובש את המעיל, שהוא מכפר על לשון הרע". מפורש בדברי הספרי זוטא שמעילו של אהרן כן כיפר! ואולי יש ליישב שלבשת המעיל הספיקה לכפר על אהרן, אך לא הספיקה כדי לכפר על מרים.

4. מרים נענשה מפני שגם ב"לא אהנו מעשיו" יש באופן עקרוני עונש צרעת, אלא שבדרך כלל המעיל מספיק לכפר, וכאן למעלתה או למעלת משה רבנו, לא המתין לה ד', אלא הענישה מיד (הנצי"ב).

5. מרים נענשה מפני שגם ב"לא אהנו מעשיו" יש באופן עקרוני עונש צרעת, אלא שבדרך כלל המעיל מכפר. אבל כאן, שאהרן היה שותף לחטא, לא היה כח במעילו לכפר, כיון שאין קטגור נעשה סגור (אחי הרב יגאל שליט"א).

יש לציין שכל אחד מהתירוצים על השאלה הראשונה יכול להתאים לכל אחד מהתירוצים על השאלה השניה, מלבד תירוץ מספר 5 על השאלה הראשונה, שחולק על תירוץ מספר 3 על השאלה השניה.

סיום

כתב הרמב"ן (דברים כה, יז): "במעשה מרים נצטוינו להודיעו לבנינו, ולספר בו לדורות. ואף על פי שהיה ראוי גם להסתירו, שלא לדבר בגנותן של צדיקים, אבל ציוה הכתוב להודיעו ולגלותו, כדי שתהא אזהרת לשון הרע שומה בפיהם, מפני שהוא חטא גדול, וגורם רעות רבות, ובני אדם נכשלים בו תמיד, כמו שאמרו: והכל באבק לשון הרע' (בבא בתרא קסה ע"א)".

זכירה זו "היא מצות עשה ממש"³³, ועל ידי שנזכר את שנעשה למרים ניצל בעזרת ד' מלשון הרע³⁴.

---

³³ רמב"ן דברים כד, ט והוספות לספר המצוות מצוות עשה ז, ועיין שם ב"מגילת אסתר" שהסכים עם הרמב"ן. וכן כתבו רבנו בחיי בפירושו לדברים כד, ט ובספר "כד הקמח" ערך "לשון הרע" בתחילתו, הסמ"ק בסוף מצוה קכד, הרשב"ץ ב"זהר הרקיע" מצות עשה לד אות כו באזהרות רבי שלמה אבן גבירול [ועיין מהדורת הרב דוד אברהם (ירושלים תשמ"ז)], ספר "חרדים" פי"ט סעיף מה, ופי"ב סעיף כד, הר"ש סיריליאו בביאורו לירושלמי פאה פ"א ה"א ד"ה "אזהרה ללשון הרע" וה"מגן אברהם" או"ח סימן ס סק"ב בשם "כוונות וכתבים" לאר"י הקדוש. ועיין ב"חפץ חיים" בפתחה עשין א, וב"מנחת חינוך" בסופו במצוות שמנה הרמב"ן מצוות עשה ז, וב"שבילי חיים" (הנ"ל בהערה 29) על "חפץ חיים" שם, וב"שמירת הלשון" שער התבונה פי"ב, וב"זכור למרים" בהקדמה, בפתחה, בפ"א ובפכ"ז. ועיין עוד ב"מגן אברהם" או"ח סימן ס סק"ב שדן מדוע לא תיקנו קריאה מיוחדת בתורה לזכירה זו, כשם שיש לזכירת עמלק. ³⁴ "שמירת הלשון" שער התבונה שם.